

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ СТИМУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛЬНОГО І ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ДІЯЛЬНОСТІ НЕДІЛЬНОЇ ШКОЛИ

В статтє проаналізовано основні механізми соціально-педагогічного впливу на процес соціального і духовного розвитку людини в умовах діяльності воскресної школи. Описано роль суб'єктів соціокультурної середовища, основні норми педагогічної діяльності, дані приклади ефективних форм роботи з дітьми молодшого шкільного віку, а також місце духовних цінностей в змісті програм сучасних воскресних шкіл.

За умов трансформації українського суспільства нове покоління українців потребує гнучкості та мобільності соціальної поведінки, вміння інтегруватися у динамічне суспільство та досягнення високих ідеалів духовності і моральності заради стабільності суспільства. Закон України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” [5] передбачає єдність зусиль держави, освітніх закладів, політичних і громадських організацій та всіх верств суспільства у справі соціального виховання і розвитку дітей та молоді. Практика засвідчує, що сучасні недільні школи є важливим компонентом соціального макросередовища, в якому росте і виховується нове покоління. Недільні школи мають свої механізми впливу на якість соціалізуючого процесу, зокрема, “особистісний компонент”, якого інколи не вистачає в загальноосвітніх закладах.

Метою нашого дослідження є аналіз механізмів соціально-педагогічного впливу на процес становлення особистості в умовах діяльності недільної школи. При цьому соціально-педагогічний вплив на особистість дитини розуміється як результат організації навчання та виховання дітей з урахуванням їх вікових та психологічних особливостей, що сприяє досягненню особистістю виховного ідеалу.

В умовах діяльності недільної школи як соціального інституту виховання дітей на громадських засадах ми виокремлюємо такі соціально-педагогічні механізми впливу середовища на особистість дитини, як: *інституціонально-традиційний* (цілісність моральних норм; культурно-освітні традиції, духовна спадщина, християнські цінності; норми соціально-педагогічної діяльності); *міжособистісний* (педагоги недільної школи, дитячий колектив, сама дитина); *стилізований* (соціально-виховне середовище недільної школи з унікальною сукупністю методів та форм роботи, соціально-педагогічні технології освітньо-виховного впливу). Виходячи з цього, можемо виділити такі структурні компоненти соціально-педагогічного впливу на особистість: норми соціально-педагогічної діяльності; суб'єкти виховного впливу; технології соціально-виховної роботи з дітьми.

Вченими доведено, що соціальний розвиток особистості здійснюється в процесі засвоєння нею моральних норм, еталонів поведінки, духовних цінностей суспільства [4]. У науковій літературі відображено цілий ряд досліджень проблеми духовного змісту сучасної освіти. [1; 4; 8; 9]. Наприклад, у праці В.Андрушенка “Організоване

суспільство” зазначено, що сучасна українська освіта викристалізувалася під впливом загальнокультурного розвитку українського народу і культурно-освітніх традицій перших приходських шкіл та монастирської освіти, братських шкіл та жіночих курсів, перших університетів та академій [1].

Аналіз такого соціального інституту, як недільна школа, дозволяє стверджувати, що вони продовжують традиції саме приходських шкіл й монастирської освіти, насамперед у тому, що їх філософія соціально-виховного впливу середовища базується на християнських принципах та цінностях. У процесі діяльності недільних шкіл ці норми та цінності передаються індивідам як соціально значущі, і якщо вони набувають особистісної ваги, то стають засобом саморегуляції поведінки особистості, її життєдіяльності. Отже, в процесі соціально-виховної діяльності недільних шкіл реалізується інституціональний механізм соціального розвитку особистості.

Процес глибокого усвідомлення духовних цінностей (а в умовах діяльності недільних шкіл християнських духовних цінностей) – передумова розвитку духовно зрілої особистості. “Розвиток гуманної, вільної і відповідальної особистості безпосередньо пов’язаний із системою її духовних цінностей”, – підкреслює І.Бех [4, 124]. У механізмі впливу соціокультурного середовища на духовний потенціал особистості виділяємо дві складові:

- соціалізація індивідів на рівні засвоєння загальноприйнятої системи духовних цінностей, традицій, вітчизняної та світової культурної спадщини;

- становлення особистості з усталеною індивідуальною системою морально-духовних цінностей, яка здатна повноцінно брати участь у суспільно-значущій діяльності.

Дія механізму ускладнюється тим, що у процесі духовного розвитку особистості необхідне пізнання свого власного “Я”. Самопізнання є першою й необхідною умовою волі, звідси усвідомлення дитиною своєї моральної природи та соціальної сутності є передумовою її духовної саморегуляції та морального вибору.

Таким чином, механізм формування ціннісних орієнтацій особистості містить у собі процес усвідомлення людиною системи духовних цінностей та процес перетворення морально-духовних норм суспільства у внутрішнє нормативне переконання особистості. Крім того, соціокультурне середовище недільної школи створює умови для того, щоб ці морально-духовні норми стали суб’єктивними принципами поведінки людини, її установками і внутрішніми потребами. Таким чином здійснюється формування самосвідомості особистості на основі духовних, моральних та соціальних цінностей

Міжособистісний механізм соціального розвитку дітей в умовах діяльності недільної школи функціонує в процесі взаємодії усіх дійових осіб соціально-виховного процесу, оскільки у контексті особистісно зорієнтованої освіти соціально-педагогічний вплив на становлення особистості здійснюється на суб’єкт – суб’єктному рівні. Особистісно зорієнтований педагог спрямовує свою роботу на розкриття особистого духовного потенціалу дитини, а також на розвиток особистості в культурній, творчій та соціальній сферах. Реалізація соціально-педагогічних завдань розгортається в процесі сумісної діяльності, співпраці й спілкуванні між педагогом та

вихованцями. При цьому виникають умови створення соціокультурного середовища соціально-виховного впливу на особистість дитини та на особистість педагога.

Крім того, безперечним є факт, що виховний вплив на дитину мають також загальні ціннісні орієнтири й моральні установки дитячого колективу, в якому вона діє та навчається. Дослідники відзначають унікальні виховні можливості дитячого колективу через надзвичайно сильний виховний вплив міжособистісних взаємин у площині “дитина – дитина”. Однією з причин цієї сили є мінімізація внутрішнього опору дитини стосовно вимог своїх товаришів та групи [3].

Вплив дитячого колективу на окрему особистість може бути виражений у зміні деяких якостей характеру дитини, зміні її поведінки, відношення до явищ, що відповідають чи не відповідають моральним принципам прийнятним для даного колективу. Результатом такого впливу, інколи, може бути навіть зміна зовнішнього вигляду дитини. Щодо соціального розвитку особистості, необхідно відмітити розвиток умінь й нових форм спілкування з людьми через виховний вплив дитячого колективу.

У процесі соціального становлення дитини молодшого шкільного віку в контексті дитячої спільноти беруть участь чотири основних механізми: ідентифікація, рефлексія, моделювання та відособлення. Із психологічних досліджень відомо [6], що ідентифікація – це процес ототожнення людини з іншою людиною чи групою людей як певним еталоном, а рефлексія – це усвідомлення дитиною того, як вона сприймається іншими людьми, аналіз й корекція власної поведінки. За висновком психолога О.Кононко, моделювання вміщує в себе процеси ідентифікації, рефлексії та свідомого оцінювання іншої людини у порівнянні з певним зразком поведінки [7]. Щодо відособлення, то психологи розглядають його як процес відстоювання дитиною своєї соціальної, моральної та природної сутності [7].

Зрозуміло, що вплив соціокультурного середовища на особистість може мати як стихійний, так і спрямований характер. Якщо вплив дитячого колективу може проходити несвідомо, то завдання соціально-педагогічної діяльності вчителя – здійснювати педагогічно спрямований виховний вплив на особистість і, таким чином, свідомо сприяти процесу соціального становлення підростаючої особистості. Наприклад, здатність дитини до ідентифікації, рефлексії, моделювання й відособлення формується під впливом педагога, який моделює ці процеси у спілкуванні з дітьми.

Реалізуючи принципи гуманістичної освіти, під час занять недільної школи ми не втручалися у перебіг розвитку дитини, а тільки створювали умови для її розвитку в процесі спільної навчально-пізнавальної діяльності. Для того, щоб ефективно залучити саму дитину до саморозвитку, ми розробили систему освітньо-виховних впливів “з максимальним урахуванням психологічних закономірностей та особливостей дитини у певному віковому періоді її розвитку” [2, 165]. Можемо стверджувати, що недільна школа дала нам можливість реалізовувати свою професійну майстерність завдяки свободі вибору таких технологій розвитку та навчання, які забезпечували активність вихованців у процесі розв’язання завдань саморозвитку й свідомого привласнення нових особистісних цінностей. Наприклад, для здійснення морально-духовного впливу на дітей молодшого шкільного віку ми використовували історії морально-етичного змісту (“Кошеня”, “Телефон”, “Папужка”, “Цукерки”). У цьому плані повчальними є

також українські народні казки, вірші А.Барто “Дівчинка-плаксуха”, “Любочка”, “У театрі”, казки В.Сутєєва “Під грибом”, “Яблуко”, а також такі біблійні оповідання, як “Ной і три сини”, “Примирення Іакова і Ісава” та багато інших. Розвиток навичок культурної поведінки у вихованців недільної школи здійснювався за допомогою розвивальних вправ і ситуацій, наприклад, розбору виховних ситуацій типу:

– Наталка упала і забила коліно, а Марійка стоїть і сміється...

– Василь стоїть у черзі в буфет, а Микита став поперед нього, бо сильніший...

– Вчитель розмовляє з Оленкою, а Сергій звертається до вчителя зі своїм запитанням ...

Діти відповідали на запитання “Як би ти вчинив у цій ситуації?”, обґрунтовували свої відповіді і, таким чином, вчилися переносити загальні морально-етичні уроки на конкретні дії особистості в реальних життєвих ситуаціях.

Отже, діяльність суб’єктів виховного впливу була спрямована на особистісний розвиток у контексті соціокультурного середовища і реалізовувалася через спілкування та взаємодію всіх учасників цієї діяльності.

Щодо стилізованого механізму впливу соціокультурного середовища недільної школи на особистість дитини, то слід зазначити, що методи і засоби цього впливу утворюють системну єдність, тому їхній розгляд повинен бути комплексним. У процесі соціально-виховної діяльності недільної школи уже склалася певна система зі своїми традиціями й оригінальними формами роботи, які залежать від основних змістових компонентів та вміщують чотири основні групи. *Перша група* зумовлена духовно-просвітницьким компонентом змісту діяльності недільної школи і включає різноманітні форми групового та індивідуального характеру: духовні бесіди (“Цінність людського життя”, “Добро і зло”), читання духовної і морально-повчальної літератури (казки світової класики, казки В.Сухомлинського, “Євангеліє для дітей”), відвідування храмів.

Друга група засобів соціально-педагогічного впливу на особистість зумовлена культурно-освітнім компонентом діяльності недільної школи. Культура розглядається як система зразків поведінки, свідомості людей, предметів і явищ у суспільстві, яка постійно відновлюється при зміні поколінь. Кожна особистість належить до певної соціокультурної спільноти, яка впливає своїми установками на світогляд людини, її цінності, ідеали, норми поведінки. В умовах української недільної школи формування культурного й духовного світу дітей та молоді здійснюється на морально-етичному та духовно-культурному потенціалі українського народу. Для підвищення рівня духовного, морального і культурного розвитку дитини вважаємо за необхідне збагачення усіх сфер життя особистості знанням національної історії та культури, традицій та звичаїв, історично притаманних українському народові моральних цінностей.

Серед форм і методів роботи цієї категорії у нашій моделі соціально-виховної роботи з дітьми ми використовували такі: створення бібліотеки (українські народні казки, збірники прислів’їв і приказок, “Дитяча Біблія”), відвідування музеїв та виставок (Музей хліба, Музей води, Національний художній музей України), краєзнавство (Музей народної архітектури та побуту), а також використання такої

технології педагогічного впливу, як колективна творчість (виготовлення плакатів, підготовка концертів до свят, інсценування біблійних історій).

Третя група організаційних форм педагогічного впливу на особистість характеризується соціально-прикладною спрямованістю і зумовлюється специфікою змісту і завдань соціально-практичної діяльності в умовах недільної школи. Наприклад, через використання навчально-ігрових технологій та методів вправ ми створювали таке соціальне середовище, яке сприяє виробленню й закріпленню у вихованців умінь і навичок моральної і культурної поведінки. Процес інтеріоризації особистістю правил і вимог, прийнятих суспільством, здійснювався за допомогою навчальних рольових та імітаційних ігор (“Якби я був...”, “Таємний друг”, “Згоден – не згоден”), аналізу соціальних ситуацій (“Як би вчинив ти?”, “Вкрасти – не вкрасти”, “Телевізор”), навчальних вправ у контексті малих груп (“Аналіз почуттів”, “Дорога довіри”, “Продовж речення”, “Кому я прощаю”), а також соціально значущої діяльності (допомога в храмі, прибирання кімнати, території, висаджування рослин).

Завдання морально-виховної діяльності недільної школи зумовили вибір *четвертої групи* засобів соціально-педагогічного впливу на дітей і реалізовувалися завдяки розкриттю народних традицій, звичаїв, обрядів, пісенності, знайомства з національними духовними й матеріальними надбаннями. Змістове наповнення морально-етичних категорій реалізовувалося на таких тематичних заняттях, як: “Цінність служіння людям”, “Примирення, прощення ближнього”, “Мої добрі справи”; моральні бесіди (“Якості вірного друга”, “Що таке совість?”); аналіз ситуацій морально-етичного змісту (“На шкільному дворі”, “Телефон”).

Загалом можна стверджувати, що ефективність дії механізмів соціально-педагогічного впливу на дітей в умовах діяльності недільної школи залежить від узгодженої взаємодії всіх суб’єктів педагогічного процесу, а також від об’єктивних і суб’єктивних факторів на мікро– та макрорівнях. Ці фактори на мікрорівні зумовлені діяльністю педагогів недільних шкіл, спрямованою на доцільну організацію виховного процесу, вибір ефективних методів соціально-педагогічного впливу на вихованців, урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, зокрема різних стилів навчання, а також на утворення атмосфери взаємодії, довіри і радості на заняттях недільної школи.

Перспективними напрямками подальшого дослідження механізмів соціально-педагогічного впливу на процес становлення особистості вважаємо: аналіз основних форм, методів і засобів соціального виховання дітей та молоді в умовах діяльності недільної школи, визначення ефективної структури занять недільної школи та шляхів урахування різних стилів навчання в процесі соціально-виховної діяльності недільної школи.

Л і т е р а т у р а

1. Андрущенко В.П. Організоване суспільство / Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2006.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навчально-методичне видання. – К.: Либідь, 2003. – 280с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади: навчально-методичний посібник. – К.: Либідь, 2003. – 344с.

4. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. — №1. – С.124-129.
5. Закон України „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” // Інформаційно-методичний бюлетень. – К.: Сучасник, 1996. – № 1. – С. 4 – 15.
6. Карпов А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики // Психологический журнал. – 2003. – Том 24. – №5. – С. 45—57.
7. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості: навч. посіб. для вищ. навч. закладів. – К.: Освіта, 1998. – 255с.
8. Помиткін Е.О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти: Навчально-методичний посібник / Мін. освіти України. ІЗМН; Відп. за вип. Л.В.Манюк. – Київ: ІЗМН, 1996. – 164 с.
9. Степаненко Г.В. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок XX ст.): Автореф. дис. ...канд. істор. наук: 07.00.01. – К, 2002. – 23 с.

**Мельник Р.Р.,
м. Київ**

ЭФЕКТИВНІСТЬ ВВЕДЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ „СОЦІАЛЬНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ” У НАВЧАЛЬНУ ПРОГРАМУ В СЕРЕДНІХ ШКОЛАХ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

В статтє рассматриваются составные дисциплины “Социальная компетентность”, как программы, включенной в учебный план средних школ Великобритании; особенности преподавания данной дисциплины и ее роль в развитии личностных качеств ребенка; роль социальной компетентности в формировании жизненной компетентности детей с функциональными ограничениями при усвоении социальных навыков, необходимых для повседневной жизни в обществе.

В останні десятиріччя поняття „соціальна компетентність” набуло широкого розголосу і активно обговорюється багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Останні, в свою чергу, вже створили спеціальні програми навчання соціальним навичкам у школі. Так, у Великобританії вчать дітей жити і спілкуватися в суспільстві завдяки введенню у навчальний план дисципліни „Соціальна компетентність”.

Для того, щоб краще сприймати навколишній світ, розуміти соціальну структуру та відносини між людьми у суспільстві, дитина повинна, перш за все, навчитися розуміти себе, свій внутрішній світ, своє „Я”. Завдання педагогів у даному питанні полягає в тому, щоб навчити дітей сприймати себе такими, якими вони є, вміти розуміти себе та інших, бути в змозі належним чином будувати стосунки у соціальному середовищі.

У Великобританії протягом останніх десятиріч розвинулась та утвердилась гнучка система соціальної допомоги та підтримки. Вчителі Великобританії розуміють, що для розвитку учнів з психофізичними порушеннями навчання соціальним навичкам є не просто важливою, а необхідною компонентою. Тому навчання соціальній компетентності стало основним напрямком роботи з дітьми такої категорії. Шкільні